

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПРИКМЕТНИКІВ У ТЕКСТАХ НІМЕЦЬКОЇ ХУДОЖНЬОЇ ПРОЗИ

Гіков Леонід Вікторович

канд. філол. наук, доц.

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

У статті розглядаються прикметники як засіб творення мови художнього тексту, особливості їхнього стильового функціонування у романі Т. Манна "Будденброки". Досліджено шляхи реалізації семантичних відтінків прикметників у створенні зовнішнього портрета людини й емоційно-експресивного ефекту. З'ясовано, що у виборі прикметників, у високій частоті вживання та в їх стильових функціях відображені основні закономірності і тенденції індивідуального стилю автора, що свідчить про гармонійність, цілісність його стилістичної системи.

Ключові слова: прикметник, ідіостиль, емоційно-експресивний ефект, зовнішній портрет, функціонування.

Вивчення особливостей функціонування прикметників у німецькому художньому тексті здійснюється з позиції лінгвостилістики, де основним предметом дослідження є мова твору з точки зору її здатності створювати художні образи, виражати й викликати емоції, додаткові асоціації та оцінку.

Актуальність теми зумовлена потребою комплексного вивчення прикметника як засобу лінгвістичного творення художнього тексту, а відтак, особливостей передачі зовнішнього портрета героїв, їх емоційно-психологічних та фізіологічних станів, що є важливими елементами інтерпретації текстів німецької художньої літератури, які є невід'ємною частиною навчального процесу у середніх та вищих навчальних закладах. **Об'єкт** дослідження – прикметники сучасної німецької мови. **Предметом** дослідження є особливості функціонування прикметників у текстах німецької художньої прози. **Джерелом** матеріалу дослідження послужив всесвітньо відомий роман Томаса Манна "Будденброки". Вибір саме цього твору для аналізу спричинений тим, що в сучасній німецькій літературній критиці відзначається тенденція до вивчення творчого доробку Томаса Манна в контексті актуальності й поживлення інтересу вчених і читачів до цього роману, який виданий тисячними тиражами в електронному варіанті [Шахова 2001, 43].

Мета наукової роботи – дослідити мовностилістичні засоби, зокрема прикметники, виявити особливості їхнього функціонування в художньому тексті. Відповідно до мети роботи було виконано такі **завдання**: з'ясовано лексичний склад прикметникової лексики та особливості її дискурсної реалізації; досліджено роль прикметників у створенні зовнішнього образу героя, емоційного й експресивного ефекту у структурі художнього твору. У визначенні **методів** дослідження ми орієнтувалися передусім на комплексну методiku із властивим їй системним підходом до аналізу явищ, оскільки вона дає можливість поєднати лінгвістичний, стилістичний, дискурсний та літературознавчий методи аналізу, а також плідно застосувати елементи системного та кількісного аналізу.

Наукова новизна одержаних результатів: уперше введено в науковий обіг фактичний матеріал з недостатньо вивченої мовотворчості Томаса Манна; проаналізо-

вано прикметники за їхньою стильовою реалізацією, що становить характеристичну ознаку ідіолекту Т. Манна; запропоновано осмислення явища стильової функції прикметника у створенні емоційного-експресивного ефекту й опису зовнішнього портрета людини; розкрито розуміння романної мови як системи словесних образів [Виноградов 1959, 87].

У цій статті йдеться насамперед про стильове функціонування прикметників у романі Т. Манна "Будденброки", мова стилю якого постає не як сукупність мовних засобів окремих рівнів, а як художня цілісність, як текст, яким "диригує" особистість автора, його світогляд. Концептуальним підґрунтям даної роботи стали праці, які висвітлюють проблеми ролі, функціонування, сполучуваності прикметників у тексті, передусім таких сучасних дослідників, як: Н. В. Вишивана 1999, Л. І. Йорданська 2000, Н. М. Костусяк 2004, А. Т. Кривонос 2001, О. С. Лех 2008, Р. М. Мельник 2007, І. І. Ревзін 2009, Г. М. Щипіцина 1993, D. N. S. Bhat 1994, C. Hamann 1991, S. M. Lee 1992, K. E. Sommerfeldt 1997.

Розгляд романної прози Т. Манна з позиції аналізу стильового функціонування лексичних одиниць дозволяє дослідити художній текст не тільки як кінцевий продукт мовленнєвої діяльності автора, а й різноманітні мовні явища тексту на різних мовних рівнях: лексичному, синтаксичному та текстовому. Прикметник, як повнозначна частина мови, що охоплює слова із значенням ознаки предмета, розкриває своє значення без будь-яких додаткових слів [Кривонос 2001, 418–422]. Відомо, що він може давати найменування для ознаки пізнаних людиною предметів і явищ суспільного життя й природи, він несе інформацію у спілкуванні між людьми. Отже, прикметник функціонує в мові не як ізольована одиниця, він вступає в різні зв'язки та відношення з іншими одиницями того самого рівня, тобто з іншими словами, а також з одиницями інших рівнів мови [Шмельов 1964, 73], а його семантичну структуру становить сукупність усіх значень [Ревзін 2009, 158–160].

Системність мови та її окремих компонентів має рисою високий ступінь конкретності [Лех 1999, 15], що враховує нові нюанси та зміни. Саме з цієї точки зору і є цікавим прикметник, про семантичну самотність якого за думкою багатьох лінгвістів можна стверджувати й виділити його ознаковість і семантично стильовий зміст [Bhat 1994, Hamann 1991, Lee 1992, Sommerfeldt 1997]. Своєрідність роману Т. Манна "Будденброки" зумовлена різноманітністю добору лексики, складністю структур речень, зв'язністю синтаксичних, лексичних та граматичних елементів побудови тексту. Особлива роль належить прикметникам, які вже при первинному представленні персонажа читачеві змальовують його якісні риси, створюючи образ зовнішності. Таким чином, автор пише з любов'ю і повагою про дідуся, порівнюючи з ним Томаса:

Die Ähnlichkeit mit dem Großvater hatte sich bei Thomas stark entwickelt; besonders sein rundes und festes Kinn und die feingeschnittene, gerade Nase... Sein seitwärts gescheiteltes Haar, das in zwei Einbuchtungen von den schmalen und auffällig geäderten Schläfen zurücktrat, war dunkelblond, und im Gegensatz dazu erschienen die langen Wimpern und Brauen, von denen er gern die eine ein wenig emporzog, ungewöhnlich hell und farblos. Seine Bewegungen, seine Sprache sowie sein Lachen, das seine ziemlich mangelhafte Zähne sehen ließ, war ruhig und verständig. Er blickte seinem Beruf mit Ernst

und Eifer entgegen [Mann 1973, 89] (далі там само). Таким способом письменник зумів, майстерно використовуючи прикметникові лексичні одиниці, прокласти міст між минулим і сучасним, щоб з минулого прийшла мудрість, сила і воля предків. Скрупульозний опис зовнішності героїв епізодичних і головних супроводжується виділенням якісних деталей, що актуалізуються широким використанням прикметників, які репрезентують письменницьку майстерність автора, що виявляється насамперед у чіткій стилізації мови, організації лексики твору [Логачова, Іванова 1973, 285].

Приміром, основним виражальним засобом зовнішності Тоні Будденброк, однієї з головних героїнь роману, є прикметники:

Sie war höchst niedlich, die kleine Tony Buddenbrook. Unter dem Strohhut quoll ihr starkes Haar, dessen Blond mit den Jahren dunkler wurde, natürlich gelockt hervor, und die ein wenig hervorstehende Oberlippe gab dem frischen Gesichtchen mit den graublauen, munteren Augen einen Ausdruck von Keckheit, der sich auch in ihrer graziösen kleinen Gestalt wiederfand; sie setzte ihre schmalen Beinchen in den schneeweißen Strümpfen mit einer wiegenden und elastischen Zuversichtlichkeit (74). Автор акцентує увагу на її верхній губі як символі героїні, яка не міняється і залишається по-дитячому наївною: *(die ein wenig hervorstehende Oberlippe, der kindliche, naive und kecke Ausdruck ihrer etwas hervorstehenden Oberlippe, auf ihrer Oberlippe – der hübschen Oberlippe Tony Buddenbrooks* (74–75). Значить прикметники *hübsche, naive, kecke* у сполученні з іменником *Oberlippe* утворюють семантичне ядро домінантного компонента образу. Свідоме, часте використання епітетів, як своєрідного стилістичного прийому, робить виклад більш ефективним, яскравим і водночас полегшує сприймання "важкої" структури речення [Домашнев 1986, 36].

Прикметники для опису зовнішності героїв відображають основні принципи естетики автора, яка виражається у підвищеній емоційності манери мовлення, і передають його суб'єктивне ставлення й оцінку. Хорошою ілюстрацією до сказаного можуть послужити такі прикметники, як: а) *kühne, umherschweifende, braune, graublau, tiefliegende, blaue, aufmerksame, kleine, flinke, grünliche, fragende, dunkle, runde, tiefliegende, ganz hellblaue, gutmütige Augen*; б) *rundes, rosig überhauchtes, wohlmeinendes, ehrliches, langes, gutes, mildes, weißes, behaglich lustiges, großes, dunkelrotes, langes, älteres, ausdruckslos und entsetzlich gleichgültiges Gesicht*; в) *schneeweiß gepudertes, rötliches, glattes, leicht gepudertes, glanzloses, aschiges, seitwärts gescheiteltes, dunkelblondes, aschblondes, sorgfältig gescheiteltes, dunkelrotes, frischfarbiges, hübsches, kurzes, schwarzes, hellblondes, spärliches Haar*; г) *lange, spitze, stark hervorspringende, große, gebogene Nase*; д) *goldener Löwenkopf, hübscher Blondkopf, beschränkter, wiegender, seitwärts geneigter Kopf*; е) *blaurote, zarte, braune, blondbehaarte Schiffhände, feingegliederte Hände*; є) *blonder, lockiger, spärlicher, kleiner Backenbart mit spitz emporgedrehtem Schnurrbart, schmal, schwarz in die Mundwinkel hineingewachsene Schnurrbart* (465). Кожен із прикметників має властиві тільки йому диференційовані смислові відтінки. Семантичний відтінок прикметника при поєднанні суб'єктивного і об'єктивного планів розповіді впливає на характер логічного співвідношення цих двох планів [Щипіцина 1993, 11]. Важливо, що прикметники на позначення зовнішності людини без додаткових авторських ремарок дозволяють передати також внутрішній стан і характер персонажу.

Відповідно до поставленої мети дослідження додаткової уваги потребують власності прикметників створювати експресивно-емоційний ефект. Доведено, що прикметники, маючи у своєму значенні компонент оцінки, здатні викликати емоції, додаткові асоціації та оцінку, виражати почуття, позитивне чи негативне сприйняття дійсності [Белова 1997, 135–136]. Підкреслимо, що експресивний лексичний шар – це якісно й функціонально своєрідний тип номінації, що репрезентує широкий і різноманітний діапазон варіювання та імпровізації семантики мовних одиниць у сфері їхніх особистих емотивних смислів [Бойко 2005, 8].

Емоційна, оцінна та експресивна лексика відрізняється від звичайної, стилістично-нейтральної, оскільки вона викликає в читача і слухача певну емоційну реакцію, відчуття співпереживання [Вишивана 1995, 14]. Діапазон значень таких прикметників дуже широкий: вони характеризують фізичні та моральні якості людини, філософськи осмислюють її буття та поведінку, викривають вади: *eine korpulente Dame mit dicken weißen Locken über den Ohren, einem schwarz und hellgrau gestreiften Kleide ohne Schmuck; die lebhaft Dunkelheit der Augen; ein ziemlich großes, knochig gebautes Mädchen mit glattem Haar und einem ehrlichen Gesicht* (22); *ein höchst christlicher und dabei in so hohem Grade weitläufiger Mann* (101); *ein armer Narr, meine braven Freunde* (211). Помітно переважає використання декількох емоційно забарвлених прикметників [Иорданская 2000, 389–390], що підсилює їхній оцінний вплив на створення художньої тканини роману, як-от: *ihre ruhigen, sicheren und sanften Bewegungen* (23); *eine kleine, graziöse, helle Melodie* (51); *die Gestalt eines großen, gezackten leicht gerollten Blattes* (214); *seine sämtlichen, feinen und neumodischen Kleidungsstücke* (312); *das Kind mit großen, blonden, schwarzen Augen* (74); *Die ergebene, fromme und fleißige Cousine* (58).

Виступаючи й емоційно-суб'єктивними підсилювачами авторських роздумів [Васильєва 1975, 27], прикметники реалізують своє семантичне значення почасти через поєднання з абстрактними іменниками, які несуть від'ємний заряд. Відтак створений емоційний ефект підкреслює переконаність і категоричність мовця. Наприклад: *kaltes, ablehnendes Misstrauen* (497); *ein bewegtes Leben* (564); *eine Spur von christlicher Liebe, dieses alberne Vorkommnis* (393). Фактичний матеріал засвідчує актуалізацію прикметників видільними, вказівними частками, або прислівниками *höchst, so, etwas, beinahe, ebenso, noch*:

höchst niedlich, höchst spaßhaft, etwas mokante Miene, so glücklich, beinahe etwas schwermütiges Lächeln, eine noch ängstlichere, schwächere, schwankendere Persönlichkeit; in ebenso hohem Grade.

Прикметники активно функціонують як в атрибутивній (*schwere und gute Dinge, freie und freudige Aussicht*), так і в предикативній формі (*sei vorsichtig; alle Nerven zu kurz; das nenne ich unwürdig und skandalös; als klug und heilsam erscheint*). Привертає увагу часте вживання складних (*dunkelblau, graublau, schneeweiß, aschblond, hellblond, dunkelrot, frischfarbig, gleichgültig, kurzsichtig, beklagenswert, sorgfältig*) і субстантивованих прикметників (*dessen Blond, etwas Lustiges, das Notwendigste, starke Kälte, etwas Entsetzliches, Grauererregendes*), що покликано інтенсифікувати висловлювання, привернути увагу до деталізації зображуваних явищ, а їх семантично стильовий зміст конкретизує означальні поняття.

Підсумовуючи все вищевикладене, зазначимо насамперед, що прикметники творять парадигматику стилю Т. Манна у сукупності стильових властивостей інших виражальних засобів і вибудовують стильовий аспект роману "Будденброки". Слід, крім того, підкреслити, що багата прикметниками мовна палітра роману, відображаючи епоху, зокрема її мовні тенденції, виражає ставлення письменника до своєї нації і народу. Прикметники, багаті на художньо-зображальні можливості, виступаючи необхідним компонентом означення іменників, збагачують мову персонажів, роблять її точною, багатою, виразною та виявляють велику стилістичну вагу у високохудожній формі вислову, в концентрації думки. Всі запаси прикметникової лексики, все їх багатство піднято на поверхню і знаходиться в стані активної дії. Яскрава присутність явища епітетизації свідчить про те, що художні можливості автора справді невичерпні.

Оскільки сучасна лінгвістика переживає час об'єднання стилістики літературознавчої і стилістики мовознавчої, а індивідуальність письменника, його світосприйняття стають домінуючими в наукових дослідженнях, *перспективним* буде опис функціонування прикметників у різностильових текстах. Додаткової уваги потребують також семантичні особливості реалізації прикметників з іменниками у ролі основного виразника оцінки, що сприятиме подальшим томаннознавчим дослідженням.

В статье рассматриваются прилагательные как средство создания языка художественного текста, особенности их стилового функционирования в романе Т. Манна "Будденброки". Исследованы пути реализации семантических оттенков прилагательных в создании внешнего образа героя и эмоционально-экспрессивного эффекта. Установлено, что в выборе прилагательных, в высокой частоте употребления и в их стилистических функциях отображены основные закономерности и тенденции индивидуально-стилистической системы.

Ключевые слова: прилагательное, индивидуальный стиль, внешний портрет, эмоционально-экспрессивный эффект, функционирование.

The present article deals with the adjectives as means of the belles-lettres language formation and their peculiarities of function in the novel by Thomas Mann "Buddenbrooks". The ways of realization of the adjectives' semantic shades while creating the exterior portrait of a man, as well as emotional and expressive effects have been investigated.

It has been found out that in the adjectival lexical units' selection, in high frequency of their usage, and in their style functions the main patterns and tendencies of the author's individual style are being reflected.

Key words: adjective, idiostyle, emotional-expression effect, exterior portrait, functioning.

Література:

1. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества. – М.: Высшая школа, 1986. – 445 с.
2. Белова А. Д. Лингвистические аспекты аргументации. – К.: КНУ імені Тараса Шевченка, 1997. – 300 с.
3. Бойко Н. І. Українська експресивна лексика: семантичний, лексико-графічний і функціональний аспект: Монографія. – Ніжин: ТОВ "Видавництво "Аспект", 2005. – 552 с.
4. Васильева А. В. Эмоционально-оценочные прилагательные в современном английском языке. Парадигматический и синтагматический анализ: Дисс. ... канд. филол. наук. – Калинин, 1975. – 166 с.
5. Виноградов В. В. О языке художественной литературы. – М.: Изд-во худ. лит-ры, 1959. – 652 с.
6. Вишивана Н. В. Прикметники оцінки у сучасній німецькій мові: Автореф. дис. ... канд. філол. наук. 10.02.04. / Київський держ. лінгвіст. ун-т. – К.: 1999. – 19 с.

7. Домашнев А. И., Шишкина И. П., Гончарова Е. А. Интерпретация художественного текста. – М.: Высшая школа, 1986. – 144 с.
8. Иорданская Л. Н. Соподчинение прилагательных в русском языке (по следам Вендлера) // Слово в тексте и словаре: Сб. ст. к семидесятилетию академика Ю. Д. Апресяна / Отв. ред.: Л. Л. Иомдин, Л. П. Крысин. – М.: Языки русской культуры, 2000. – С. 379–391.
9. Костусяк Н. М. Категорія ступенів порівняння прикметників і прислівників. – Луцьк: Вежа, 2002. – 169 с.
10. Кривонос А. Т. Система классов слов как отражение структуры языкового сознания. – Москва-Нью-Йорк: Изд-во ЧеРо, 2001. – 845 с.
11. Логачева Е. П., Иванова Л. Н. Особенности стиля авторской речи в романе Т. Манна "Будденброки" // Языковой стиль Томаса Манна. Сборник научных работ. – Ленинградский госуд. пед. ин-т. – Л., 1973. – С. 282–294.
12. Лех О. С. Семантика, синтагматика, парадигматика прикметників на позначення розміру в сучасній німецькій мові. Автореф. дис.... канд. філол. наук: 10.02.04 / Чернівецький національний університет. – Чернівці, 2008. – 20 с.
13. Мельник Р. М. Прикметники зі значенням "старанний, працьовитий" у німецькомовній картині світу. Автореф. дис.... канд. філол. наук: 10.02.04 / Львівський національний університет. – Львів, 2007. – 20 с.
14. Ревзин И. И. Структура немецкого языка. – М.: ОГИ, 2009. – 400 с.
15. Шахова К. Томас Манн. Пять немецких лауреатов Нобелевской премии з литературы. – К., 2001. – С. 43–87.
16. Шмелев Д. Н. Слово и образ. – М.: Наука, 1964. – 120 с.
17. Щипіцина Г. М. Семантичні категорії прикметників в аспекті ознак системності: Автореф. дис.... д-ра філол. наук. – Дніпропетровськ, 1993. – 20 с.
18. Bhat D. N. S. The adjectival category. Criteria for differentiation identification. – Amsterdam, 1994. – 243 S.
19. Bußmann H. Lexikon der Sprachwissenschaft. – Stuttgart: Alfred Kröner Verlag, 2002. – 783 s.
20. Hamman C. Adjektives // In Semantik. HSK 6, 1991. – S. 657–672.
21. Lee S.M. Untersuchungen zur Valenz des Adjektivs in der deutschen Gegenwartssprache. – Frankfurt am Main, 1992. – 453 S.
22. Sommerfeldt K. E. Wörterbuch zur Valenz und Distribution deutscher Adjektive. – Leipzig: 2. überarb. Aufl, 1997. – 130 S.
23. Mann Th. Buddenbrooks: Verfall einer Familie. – Bukarest: Kriterion Verlag, 1973. – 821 S.